

Moğolcadaki Sayıların Yapısı ve Sistemi*

Prof. Dr. D. Tömörtogoo
Çeviren: Yavuz Kartallıoğlu**

Moğolcadaki Sayıların Yapısı ve Sistemi

Moğolcanın sayıları hakkında pek çok araştırma yapılmıştır. Bu makalede Moğolcadaki “bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, yüz, bin” sayılarının kökeni, yapısı ve gelişimi; Ana Moğolcadan başlayarak Çağdaş Moğol lehçelerindeki şekilleriyle birlikte incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moğolcadaki sayılar, sayıların kökeni, sayıların yapısı, sayıların gelişimi, Moğolca

The Structure and the System of numbers in Mongolian

Many research was done about Mongolian numbers. In this article the origin, development and structure of the numbers “one, two, three, four, five, six, seven, eight, nine, ten, hundred, thousand” in Mongolian is searched with their shapes in modern Mongolian dialects starting Proto-Mongolian.

Key Words: Mongolian numbers, origin of the numbers, development of the numbers, structure of the numbers, Mongolian

* “Mongol Helney Tooni Neriyn Bütetsiyn Tuhay Asuudald”, Mongol Helşincileliyn Onol, Tüühiyn Asuudaluud, Ulaanbaatar, 2002, 233-245. s.

** Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
yavuz@gazi.edu.tr

Moğolcanın sayıları, dilin gelişiminin çok uzun tarihî seyri içinde oluşmuş; değişerek gelişen, özel yapılı ve belli kanunları olan kelime türüdür. Moğolcanın sayılarının kökeni, yapısı hakkında G. Nemeth, G. J. Ramstedt, N. Poppe, Vl. Kotwicz, Udo Poş, D. Sinor, O. Pritsak, Erik P. Hemp¹ gibi araştırmacılar pek çok araştırma yapmalarına rağmen, bazı sayıların yapısı hakkında meseleler günümüze kadar çözüme kavuşturulamamıştır.

Biz, burada Moğolcanın sayılarının yapısı ve genel sistemini aşağı yukarı ortaya koymaya çalışacağız.

Neg “Bir”

EM *nigen* (Precl.), OM *nigen* (MNT, Hy), *niken* (DB, Mu, IM), ÇM. *nikan* (Mog.), *nige* (Mngr.), *nike~neke* (Dag.), *nege* (Bao.), *negen* (Kalm.), *nege* (Bur.), *nege* (Kha.)

Moğolcanın *neg* “bir” sayısının çok eski şekli “*niken*”² idi. Bunu **ni-ke-n* şeklinde tahlil ettikten sonra, her parçanın verdiği anlamı ve görevi inceleyelim:

1. **ni-* bu sayının anlamını koruyan kök parçasıdır ve eskiden **ni*, **ne* şekillerinde idi. Prof. Dr. G. J. Ramstedt bu sayının eski kökünün **ni*, **nei* şekillerinde olduğunu savunur³. Bu ilk kök, Eski Moğolcanın yazılı eserlerinde ve Moğol yazı dilindeki *nijged* [< **ni-di-ged* “birer birer”], *neyile-* [< **ne-gi-le* “birleş-”], *neyidke-* [< **ne-gi-d-ke* “birleştir-”] gibi kelimelerin köklerinde karşımıza çıkar.

2. *-ke* sayı anlamı veren kökten, sayı ismi yapan parçadır. Bu ek geçmişte **ke*/**ge*, **gi* gibi şekillerde idi. Moğolcanın *nige* şeklindeki bu gövdesi Moğol yazı dilindeki *niged-* [< *ni-ge-d* “birleştir-”], *neyite* [< **ne-gi-te* “tüm, bütün”], *neyigem* [< **ne-gi-gem* “toplum, kurum”], *neyidke-* [< **ne-gi-d-ke* “birleştir-”] gibi pek çok kelimenin yapısında karşımıza çıkar. Moğolcanın sayılarının yapısını araştıran bilim adamları, bu yapım ekini sonundaki *n* ile birlikte *-ken/-gen* şeklinde tek yapım eki diye düşünmelerine rağmen, bunun

¹ J. Nemeth, Die türkisch-mongolische Hypothese, ZDMG 66 (1912), S. 559-565; G. J. Ramstedt, Über die Zahlwörter der altaischen Sprachen, JSFOu 24: 1 (1907), S. 1-24; G.İ. Ramstedt, Vvedenie v altayskoe yazıkoznaniye, M., 1957, str. 64-68; N. Poppe, Mongoliskie çislitelnie, v kn: “Yazıkovedniñ problemih po çislitel’nim”, Lgr, 1927, str. 97-119; N. Poppe, Introduction to Mongolian *Comporative Studies*, Helsinki, 1955, pp. 242-250; Vl. Kotwicz, Contributions aux etudes altaiques I-III, RO 7, 1929-30, p. 152-221; Vl. Kotviç, İssledovanie po altayskim yazıkam, M., 1962, 138-139; UdoPosch, On the Affinity of the Altaic Languages, CAJ. 3 (1 957-58), pp 272-275; D. Sinor, Ural-Altai Ordinal Suffix, UAJb 31, 1959, pp. 422-423; O. Pritsak, Mongolisc *yisün* “neun” und *yiren* “neun-zig”, UAJb 26, 1954, S. 243-245; EricP. Hamp, On the Altaic Numerals, *Studies in General and Oriental Linguistics*. Tokyo, 1970, 188-197

² N. Poppe, Introduction., p. 242

³ G. J. Ramstedt, Über die Zahlvvörter., S. 4

anlam ve görevi hakkında farklı düşünmektedirler. Mesela, Prof. Dr. N. Poppe bunu *ünegen* “tilki”, *temegen* “deve”, *ebügen* “ihtiyar” gibi kelimelerin yapı-sındaki *-gen* yapım ekiyle aynı kabul etmektedir.⁴ Fakat, G. İ. Ramstedt bu yapım ekini “birleşik isim yapan ek” olarak kabul etmektedir.⁵

3. *-n* pek çok sayının yapısında bulunmakla beraber sayı ismi yapan *-ga/-ge* [= ni-ge “bir”], *-ga:/-ge:* [= jir-gu-ga: “altı”, dol-(u)-ga: “yedi”], *-ba/-be* [= har-ba “on”], *-ma* [= nai-ma “sekiz”] şeklindeki parçalardan sonra gelerek, o sayının anlamını pekiştirme göreviyle kullanılır. Bu eki, anlam bakımından önceki parçadan ayırmak imkansız görünmesine rağmen, ekin yapı ve görevine göre bağımsız parça özelliğinde olduğu kabul edilebilir. Bu parçanın bulunduğu yer, yerine getirdiği görev diğer sayı isimlerinde de aynı olduğu için, biz burada diğer sayı isimlerinin yapısı hakkında bilgi verirken, *-n* parçasını ayrı ayrı özellikle anlatmaya gerek görmedik.

Hoyor “İki”

Moğolcada *hoyor* “iki” anlamı veren sayının iki ayrı kökü vardır. Biz burada onların kökeni ve değişimini anlamak için, kolaylık olması bakımından önce *jirin* “iki” şeklindeki sayıyı inceleyelim. Bu sayı Klasik yazıdan önceki Moğol yazılı eserlerinde karşımıza çıkmaz; fakat, Orta Moğolcanın özelliklerini yansıtan “Mongolın Nuuts Tovçoo (Moğolların Gizli Tarihi)” adlı eserde birkaç yerde karşımıza çıkar : “jirin” 70/1, 110/8-9, 130/15-16, 186/6.

Yukarıdaki örneklere bakarak *jirin* sayısının sadece dişil isimlerin sayılarını bildirme göreviyle kullanıldığını görürüz. Fakat, bu sayının önceleri sadece dişil isimlerin sayısını bildirmedeğini, Orta Moğolca zamanında bu sayının kullanım sahasının çok daraldığını, bazı lehçelerde sadece dişil isimlerin sayılarını gösterdiğini, daha sonra tamamen kullanılmaz olduğunu görürüz. Fakat, Moğol yazısının eski eserlerinde bu sayının herhangi bir şeklinin karşımıza çıkmadığından yola çıkarak, Eski Moğolcada *jirin* sayısının var olmadığını söylemek haksızlık olur. Çünkü, Moğol yazısıyla verilmiş eserlerde bahsettiğimiz sayının *jir-* şeklindeki kökten çıkmış olan *jirğugan* “altı”, *jiran* “altmış” gibi pek çok sayıya rastlıyoruz. Buna ilâveten, Eski Moğolcanın karakteristik özelliklerini koruyan Mongor, Daguur gibi dillerde *jir* şeklindeki bu kökün bir şekli olan *dzü:r/dzu:ru:*, *dzür* şeklindeki sayı ismi ile karşılaştığımızı belirtmek yerinde olur. Daha ayrıntılı bakacak olursak, Moğolca ile akraba olan Mançu, Tunguz dillerinde bu sayının *zive*, *zi:r* şeklindeki gövdesi korunmaktadır. Bütün bunlardan yola çıkarak, *jirin* sayısının kökeni bakımından Moğolcanın çok eski zamanıyla ilgili olduğu şüphesizdir. Böyle olmasına rağmen bu sayının kökeni, yapı-

⁴ N. Poppe, Introduction., p. 242

⁵ G. J. Ramstedt, Über die Zahhvörter., S. 4

sı hakkında meseleler günümüze kadar kesin olarak çözüme kavuşturulmuş değildir. Altay dillerinin sayılarını karşılaştırıp inceleyen meşhur bilim adamı G. İ. Ramstedt bu sayının eski gövdesinin *zirun* şeklinde olduğu görüşündedir.⁶

Moğolcanın sayılarının genel yapısı, sistemi bakımından bakınca, bu sayıyı *ji-r-n* şeklinde tahlil etmek mümkündür. Parçaların hepsinin anlamını, görevini ele alırsak;

1. **ji-* morfemi “iki” sayısının anlamını koruyan köktür ve **ji*, **ji* şekillerindedir. Bunlar Moğol yazı dilinde *jitüger* “ikinci”, *fiçi* > *ciç* “ikinci kuşak” , *fişi-* > *ciş-* “ikinci bir şeyle karşılaştı-“ gibi kelime köklerinde karşımıza çıkar.

2. *-r*, sayı ismi yapmaya yarayan morfemdir ve bunun *-r*, *-ri*, *-re*, *-rin*, *-ren* gibi şekillerde olması muhtemeldir. *Ĵir* şeklindeki bu sayının kökünü biz Moğol yazı dilinde *Ĵirmüsün* “hamile” kelimesinin kökünde görebiliriz. Bu sayıdaki *-rin/-ren* şeklindeki morfemle ilgili olarak “Moğolların Gizli Tarihi”nden aldığımız yukarıdaki örnekleri vermiş olmaktan başka, eski edebî eserlerde *Ĵiren sedkiltü eme*⁷ biçiminde deyim bulunduğu Prof. N. Poppe’nin işaret ettiğini de burada belirtmek gerekir.

Şimdi bu sayının *qoyar* şekli hakkında düşüncelerimizi belirtelim:

EM *qoyar* (Precl.), OM *qoyar* (MNT, HY, DB, MU, IM, L), ÇM *qojer* (MOG.), *qeyar* (ZİR.), *koyar* (LEECH), *guar* (Mngr, Dun, Bao.), *xoyir* (Dag.), *xojor* (Ord.), *xoyr* (Kalm.), *xojir* (Bur.Kha)

Moğolcanın *qoyar* kelimesinin eski şeklinin *qojir* olduğunu G.İ. Ramstedt ilk olarak belirtmiştir.⁸ Sonra Prof. N. Poppe, Vl. Kotwicz Mongol dilinin *guar* > *xoyor* “iki” şeklindeki sayı isminin eski şeklini araştırdıktan sonra, onun **qogar* (= *qogorundu*) kelimesinden çıktığını savunmaktadır.⁹

Bize göre, Moğolcanın *qoyar* sayısı, diğer pek çok sayıda olduğu gibi bir kök morfem ile bir ek morfemin birleşmesinden oluşmamış, “iki” anlamı veren iki kök morfemin birleşmesinden oluşmuştur. Daha açık söylemek gerekirse, bu sayı kelimesi önceden “iki” kelimesinin anlamını koruyan **qo-* kökü ile, daha sonra dişil isimlerin sayısını gösteren *Ĵirin* sayısının *Ĵir-* (*Ĵir-*) kökünün birleşmesinden meydana gelmiştir.¹⁰ Moğolcanın tarihî gelişiminde *qojir* birleşik sayısının şimdiye kadar, orjinal söylenişini kalıcı olarak korumuş olduğunu örneklere bakarak görebiliriz. Fakat, Moğolcanın yazılı eserlerinde var olan bu sayının *qoyar* şeklinin, kalın ünlüyle benzeşerek oluşması ihtimali bulunmakta-

⁶ G. J. Ramstedt, *Über die Zahlwörter.*, S. 6

⁷ N. Poppe, *Introduction.*, p. 244

⁸ G. J. Ramstedt, *Über die Zahlwörter.*, S. 6

⁹ N. Poppe, *Mongol’skie ĉislitel’nie*, str. 107; W. Kotwicz, *Contributions aux etudes altaïques*, p. 161

¹⁰ D. Tömörtogoo, *Mongol helniy “hoyor” hemeeh tooni neriyn bütetsiyn tuhay asuudal*, MC VII : 22, 1970, 281-282

dır. Bizim şimdi burada incelediğimiz **qo-* kökünden gelen sayının anlamı, aslında “iki” anlamını veren *qos* şeklindeki kelimedenden çıkmış olabilir.

Gurav “Üç”

EM *gurban* (Precl.), OM *gurban* (MNT, Hy, Mu, L), *gurban* (Mu, L) ÇM. *gurbo:n* (Mog.), *gurba:n* (Zir.), *Goarwaŋ* (Dag.), *Gura:n* (Mngr.), *Guran* (Dun.), *Goraŋ* (Bao.), *Gurbaŋ* (Bur.), *Gurwn* (Kalm.), *Gurwa* (Ord.), *Gurwaŋ* (Kha.)

Yukarıda bahsettiğimiz sayıyı *gu-r-ba-n* şeklinde tahlil edebiliriz. Morfemlerinin her birinin anlamını ve görevini şu şekilde inceleyebiliriz:

1. **gu-* kökü “*gurav*” sayısının anlamını koruyan köktür. Bu sayıyı Moğol yazı dilinde *gutağar* (Dag. *gu't'a:r*) > *guravdugaar* “üçüncü”, *guçi* > *guç* “otuz” gibi sayılarda ve *guçi* “üçüncü kuşak”, *gunan* “üç yaşındaki boğa”, *gunajin* “üç yaşındaki inek” gibi kelimelerde görmekteyiz.

2. *-r* eki “*gu-*” kökünün sayı anlamını pekiştiren yapım ekidir ve bu ek Moğol yazı dilinde *gurmusun* “üçlü” kelimesinde vardır.

3. *-ba* morfemi sayı ismi yapan morfemdir ve Moğol yazı dilindeki *gurbagad* “üçer”, *gurbağula* “üçü birden”, *gurbaljin* “üçgen” gibi kelimelerde karşımıza çıkar.

Ünlü Mongolist G.İ. Ramstedt bu sayının eski şeklini *naiman* “sekiz” sayısı ile karşılaştırarak, bunun aslında **gur-man* şeklinde olduğunu ileri sürmüştür.¹¹

Döröv “Dört”

EM *dörben* (Precl.), MM *dörben* (MNT, Hy, DB, Mu, IM, L), ÇM. *duro:n* (Mog.), *Die:ran* (Mngr.), *Dzieruan* (Dun.), *Deraŋ* (Bao.), *durweŋ* (Dag.), *Dörwen* (Kalm.), *dürbeŋ* (Bur.), *Dörbön* (SY), *dörwö* (Ord.), *döröw/dörwön* (Kha.)

Bu sayıyı *dö-r-be-n* şeklinde tahlil etmek mümkündür.

1. **dö-* kökü “*döröv*” sayısının anlamını koruyan köktür ve Moğol yazı dilinde *dötüger* (Dag. *dü't'e:r*) > *dörövdügeer* “dördüncü”, *döçin* > *döç* “kırk” gibi sayılarda ve *döçi* “dördüncü kuşak”, *dönen* “dört yaşındaki boğa”, *dönejin* “dört yaşındaki inek” gibi kelimelerde karşımıza çıkar.

2. *-r* eki *dö-* kökünün sayı anlamını pekiştiren morfemdir ve Moğol yazı dilinde *dörmüsün* “dörtlü” kelimesinde karşımıza çıkar.

3. *-be* eki, sayı ismi yapan morfemdir ve bu Moğol yazı dilinde *dörbegeed* “dörder”, *dörbegülle* “dördü birden”, *dörbeljin* “kare” gibi kelimelerde geçmektedir.

¹¹ G. J. Ramstedt, *Über die zahlwörter.*, S. 8

Moğolcadaki bu sayının kökenini araştıran bilim adamları, bu ekin eski şeklinin *dör-men, *dör-ben, *dö:rt-guan gibi yapılarda bulunduğunu belirtirler.¹²

Tav “Beş”

EM *tabun* (Precl.), OM *tabun* (MNT, Hy, DB, Mu, IM, L), ÇM. *tabun* (Mog.), *ta:bun* (Zir.), *t'a:wen* (Mngr.), *ta:uŋ* (Dag.), *tauwan* (Dun.), *tawoŋ* (Bao.), *tawen* (Kalm.), *tabaŋ* (Bur.) *tawu* (Ord.), *tawâ/tawaŋ* (Kha.)

Moğolcadaki *tabun* sayısı *tab-n* şeklinde tahlil edilebilir ve **tab* kökü sayı anlamı veren köktür.

Bahsettiğimiz sayının eski şeklini bilim adamları **tab*, **tabun* kelimelerine bağlarlar.¹³

Zurgaa “Altı”

EM *ŋirġuġan* (Precl.), OM *ŋirġu'a:n* (Mu), *ŋirġo'a:n* (MNT, DB), *ŋirwa'an* (MNT, Hy), *ŋirġa:n* (Mu.), *ŋutġa:* (L, IM), ÇM. *dzurġa:ŋ* (Kha.)

Moğolcanın *ŋirġuġan* sayısını *ŋir-ġu-ġan* şeklinde tahlil edebiliriz.

1. *ŋir* [=*ŋi-r] kökü “iki” sayısının köküdür.
2. **ġu* kökü “üç” sayısındaki köktür.
3. -*ġa* sayı ismi yapan ektir.
4. -*n* diğer sayı isimlerinin sonundaki -*n* ile aynıdır.

Bu birleşik yapı sayı, Moğolcanın gelişiminin çok erken basamaklarında oluşmuştur. Bu sebeple “iki” anlamındaki *ŋir* köküne dayanan *ŋiran* sayısı eskiden beri “yirmi” anlamı vermez, fakat *car* “altmış” sayısının anlamını belirtir.

Moğolcanın tarihî gelişiminde *ŋirġuġan* şeklinde olan bu sayı, lehçelerin her birinde eski şeklinden dallanan farklı şekillere girmiştir. Bunlar :

1. EM *ŋirġuġa:n* (Precl.) > *ŋirġu'a:n* (Mu.) > *ŋirġu'a:n* > *ŋirġo'a:n* > *ŋurġa'a:n* > *dzurġa:(ŋ)* (Kha.) ~ *džurġa:(n)* (Ord.) ~ *zurġa:ŋ* (Bur.) ~ *zurġa:n* (Kalm.)

2. EM *ŋirġuġa:n* (Precl.) > *ŋirġuġ'a:n* (Mu.) > *ŋirġo'a:n* > *ŋirġo'o:n* > *džirgo:n* (Mngr.) ~ *džirgon* (Bao.) ~ *džirgo:(ŋ)* (Dag.)

3. EM *ŋirġuġa:n* > *ŋirġu'a:n* > *ŋirġo'a:n* [=ŋirġo'a:n] (MNT, DB) > *ŋirġa'a:n* > *ŋirġa:n*

¹² G. J. Ramstedt, *Über die zahhwörter.*, 8; N. Poppe, *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen*, Teil. I. *Vergleichende Lautlehre*, Wiesbaden, 1960, S. 110; Eric P. Hamp, *On the Altaic Numerals.*, p. 194

¹³ G. J. Ramstedt, *Über die Zahlwörter.*, S. 11; N. Poppe, *Introduction.*, p. 244

Yukarıda bahsettiğimiz üç şeklin birincisi zamanımızın pek çok lehçesinde, ikincisi Mongor, Baoan', Dagor gibi dillerde çeşit çeşit karşımıza çıkar. Fakat, üçüncüsü Çağdaş Moğolcanın lehçelerinden elde edilen malzemelerde neredeyse görülmez.

Doloo “Yedi”

EM *doluğa:n* (Precl.), OM *dolu'a:n* > *dolo'a:n* (MNT, Hy) > *dola:n* (Mu, IM, L.), ÇM. *dolon* (Mog.), *doloŋ* (Bao.), *dola:n* (Oir, Kalm.), *dolo:n* (Dun, Bur, Ord, Kha)

N. Poppe, E. Hemp gibi araştırmacılar, Moğol yazı dilinde *doluğa:n* sayısının eski şeklinin **dal-u-ğan*, **dal-(o)-guan* olduğunu ileri sürerler.¹⁴

Yukarıda bahsettiğimiz sayıyı *dal-ğa-n* şeklinde tahlil edebiliriz. Morfemlerin anlamını, görevini incelersek;

1. **dal-* şeklindeki eski şekil, çift basamaklı kökle [= *dal(an)* “yetmiş”] aynı yapıdadır. Bu kök, aşağı yukarı Eski Moğolcanın son dönemlerinde, kendisinden sonra gelen dudak ünlüsüyle (o, u) benzeşerek *dol-* olmuştur. Bu kökü Moğol yazısında *doluğula* “yedisi birden”, *doluduğar* “yedinci” gibi sayılarda görmek mümkündür.

2. *-ğa* morfemi sayı ismi yapan morfemdir ve bu *jirğuğan* “altı” sayısının yapısındaki *-ğa* ile aynıdır.

Şimdi biz sayının gelişim çizgisini, dil tarihî içinde inceleyelim:

EM **daluğa:n* (Precl.) > OM *dolu'a:n* > *dolo'a:n* (MNT, Hy) > *dola'a:n* > *dola:n* (Mu., IM, L) ~ ÇM. *dola:n* (Oir, Kalm.) > *dolo:ŋ* (Bur.,Kha.)

Naym “Sekiz”

EM *naiman* (Precl.), OM *naiman* (MNT, Hy, Mu, IM, L), ÇM. *naiman* (Bur, Kha.), *ne:man* (Mngr), *naiman* (SY, Dun.), *nimaŋ* (Bao.), *nä:men* (Oir, Kalm.)

Bu sayıyı **naj-ma-n* şeklinde tahlil etmek mümkündür. Her bir morfemin anlamını ve görevini şu şekilde incelemek mümkündür:

1. **naj-* kökü, *naym* “sekiz” sayısının anlamını koruyan morfemdir. Fakat, Prof. Dr. Ramstedt bu kökün **nayı* şeklinde olduğunu savunur.¹⁵ 1312 yılındaki *Bodhiçaryavataara-yin tayilburi*'nin şiirinde “*aqui ulus-un nayadağar yeke ejen*

¹⁴ N. Poppe, Vergleichende Grammatik., 96; Eric P. Hamp, On the Altaic Numerals., S. 194.

¹⁵ G. J. Ramstedt, Über die Zahlwörter., S. 17

*Ayurbarvada qağan*¹⁶ şeklinde bir cümle geçmektedir ve burada *nayadağar* “sekinci”, sıra sayısının başındaki **nay* kökü kesinlikle bu sayının köküdür.

2. *-ma* morfemi, önceden bahsettiğimiz *nigen*, *jirğugan*, *doluğan* şeklindeki sayıların kökündeki *-ğa(n)/-ge(n)*; *ğurban*, *dörben* sayılarının kökündeki *-ba(n)/-be(n)*’in varyantıdır.

Es “Dokuz”

EM *yisün* (Precl.), OM *yisün* (MNT, Hy, Mu, IM, L), ÇM *sdzen* (Mngr.), *jesün* (Dun.), *jeson* (Bao.), *jiseñ* (Dag.), Kalm. *jisen* (Oir, Kalm.), *jüheñ* (Bur.), *jösse(ñ)* (kha.)

Moğolcanın *es* “dokuz” sayısını **jir-sü-n* şeklinde tahlil edebiliriz. Her bir morfemin anlamını ve görevini şu şekilde incelemek mümkündür:

1. **jir* kökü sayı anlamını koruyan kök morfemdir. Bu sayı *yiren* “doksan” sayısının kökünde korunmaktadır.

2. *-sü* sayı ismi yapan ektir. Bu yapım eki Moğolcanın diğer sayılarının yapısında karşımıza çıkmaz.

Moğolcanın *es* “dokuz” sayısının tarihî gelişimi şöyledir:

AM **yirsün* > EM *yisün* ~ OM *yisün* > *yösün* > ÇM. *yösön* > *yösön* > *yösö* > *yöse*

Araştırmacılar, bu sayının ilk kökünün **jiz*, **jüz*¹⁷ veya, **jir*¹⁸, **jer*¹⁹ şekillerinde olduğunu savunurlar.

Arav “On”

EM *arban* (Precl.), OM *harban* (MNT, Hy, P, Mu, IM, L), ÇM. *xarvan* (Mngr.), *haruan* (Dun.), *harwañ* (Bao.), *arbañ* (Dag.), *arwañ* (Kalm.), *arbañ* (Bur.), *araw* (Kha.)

Moğolcadaki *arav* “on” sayısını *har-ba-n* [*< *xar-ba-n < *far-ba-n*] şeklinde tahlil edebiliriz. Her bir morfemin anlamını ve görevini şu şekilde inceleyebiliriz:

1. *ar* [*< har*] şeklinin Eski Moğolcada belirsiz çokluk anlamı içeren kök morfem olması muhtemeldir. Bu kök, günümüzde Moğol yazı dilinin *arbağar*, *arbayı*, *arjağar*, *arjayı* gibi kelimelerinin yapısında karşımıza çıkan **ar-* kökü ile alâkalıdır. Moğolcanın neredeyse bütün sayılarında, tek basamaklılar ile çift

¹⁶ E. Haenisch, *Mongolica der Berliner Turfan-Sammlung I. Ein buddhistisches Druckfragment vom Jahre 1312*, - Abh. d. Dtsch., Akad. d. Wsschft. 201 Berlin, Jg. 1953, Nr. 3, Berlin, Text., 166b.

¹⁷ G. J. Ramstedt, *Über die Zahhvörter.*, S.18

¹⁸ N. Poppe, *Vergleichende Grammatik.*, S. 32

¹⁹ O.Pritsak, *Motlgolisch yisün "neun" und yiren "neunzig"*, S. 243-245

basamaklı sayılar kendi aralarında uyum sağlamalarına rağmen, sadece *neg* “bir”, *arav* “on” köklerinin birbirine uyum sağlamamasına dikkat edin. [hoyor “iki, hor’ (yirmi)]

2. *-ba* eki, *ğurban*, *dörben* sayılarının yapısındaki *-ban/-ben* aynı anlama, aynı göreve sahip morfemdir.

Moğolcanın sayılarını, tek basamaklılık ile çift basamaklılık açısından karşılaştırıp inceleyelim:

KÖK	Tek Basamaklı Sayılar			Çift Basamaklı Sayılar		
	AM	EM	OM	AM	EM	OM
*ni- 1	*niken	niken	niken	*farban 10	xarban	harban
*qo 2	*qos	*qos	*qos	*qorin 20	qorin	qorin
*ji- 2	*jirin					
*ğu- 3	*ğurban	ğurban	ğurban	*ğutin 30	ğuçin	ğuçin
*dö- 4	*dörben	dörben	Dörben	*dötin 40	döçin	döçin
*tab- 5	*tabun	tabun	Tabun	*tabin 50	tabin	tabin
*jir-ğu 6		jirğuğan	jirğuğ’a:n	jiran 60	jiran	jiran
*dal- 7	*daluğan	doluğan	dolu’an	*dalan 70	dalan	dalan
*naj- 8	*najman	naiman	Naiman	*najan 80	najan	najan
*yir- 9	*yirsün	yisün	Yisün	*yiren 90	yiren	yiren

Zuu “Yüz”

EM *jağun* (Precl.), OM *ja’u:n* (MNT, Mu, IM, P), *jawun*, (L), ÇM. *dzio:n* (Mngr.), *dzon* (Bao.), *dzau* (Dag.), *dzu:* (Ord.), *zu:n* (Kalm., Bur.), *dzu:* (Kha.)

Moğolcanın *jağun* sayısını *jağu-n* şeklinde tahlil edebiliriz. Bu sayı, **jağun* > *jağu.n* > *jawu:n* > *ja’u:n* > *jo’u:n* > *ju’u:n* > *dzu:n/zu:n* gibi merhalelerden geçerek günümüzdeki şeklini almıştır.

Myanga “Bin”

EM *miñgan* (Precl.), OM *miñan* (MNT, Mu, P), *miñgan*, (Hy, IM), *manqan* (L), ÇM. *miñxän* (Mngr.), *mäñgan* (Dag.), *miñgan* (Oir.), *miñgan* (Kalm.), *m’anğan* (Kha.)

Myangan “bin” sayısını *miñ-ğa-n* şeklinde tahlil edebiliriz.

1. *miñ-* kökü, *myanga* “bin” sayısının anlamını koruyan köktür.

2. *-ğa* morfemi sayı anlamı içeren kökten, sayı ismi türeten yapım ekidir.

Prof. Dr. Poppe Moğolca ve Türkçedeki bu sayıyı karşılaştırıp inceledikten sonra, bu sayının en eski kökünün *miñan* şeklinde olduğu kanaatine varmıştır.²⁰

Kısaltmalar

AM	Ana Moğolca
Bao.	Boan' dili
Bur.	Buryatça
ÇM	Çağdaş Moğolca
Dag.	Dagurca
DB	Kare Yazısı (Dörvölcin Biçig) ile yazılmış eserler
EM	Eski Moğolca
HY	Çince Moğolca sözlük
IM	İbn-i Mühenna sözlüğündeki Moğolca kelimeler
Kalm.	Kalmuk
Kha.	Halha ağzı
L	Leyden'in el yazısı sözlüğü
Leech	Moğolca sözlük
Mngr.	Mongor dili
MNT	Mongolın Nuuts Tovçoo (Moğolların Gizli Tarihi)
Mog.	Mogolca
Mu	Mukaddimetü'l-Edep
Ord.	Ordos ağzı
OM	Orta Moğolca
Precl.	Pre-Classic (Klâsik Moğolcadan önceki Moğolca)
SY	Sarı Uygur lehçesi
Zir.	Zirni-iyu yazması

²⁰ N. Poppe, *Mongol'skie çislitel'nie.*, str. 117